Biannual scientific-research journal of language and linguistics
Fall & Winter 2025, 21 (42), 357-384
https://lsi-linguistics.ihcs.ac.ir/
DOI: 10.30465/lsi.2026.47515.1722

Original Research
Received: 24/Nov/2023 *** Accepted: 31/Dec/2025
ISSN: 2423-3847

A Dataset for Shirazi Dialect: A Cognitive Approach

Maryam Nournamaee[1]

Ph. D. of Linguistics, Linguistics Department, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.

Abstract

This research aimed to extract a textual corpus of basic vocabulary for the Shirazi dialect through a cognitive approach. The corpus of the basic vocabulary was developed by reviewing a Shirazi dialect dictionary based on the concept of cognitive categories, studying the semantic relations between the entries, and expanding the list of vocabulary through interviews with Shirazi native speakers. In this study, primary cognitive categories and semantic relations were taken into account. The concrete primary cognitive category consists of object, space, and action. The relative interaction of these categories formed the abstract cognitive category of event. Thus, the continuous interaction between concrete and abstract cognitive categories was represented based on the human role in this process. Following the analysis of various semantic relations between entries and the discovery of conceptual processes within the dictionary's terminology, the primary concrete and abstract cognitive categories were identified and their lexical categories distinguished. Approximately 1,320 basic vocabularies for the Shirazi dialect were obtained. This list can be expanded through interviews and systematic questionnaires for the contemporary Shirazi dialect. The lexical categories of this corpus were selected from simple and derivative words as much as possible; multi-part and compound verbs were excluded from this list. Such verbs can be

1. mohammadfaghiri52@gmail.com (Corresponding Author)
How to cite: Faghiri, M. (2025). A Dataset for Shirazi Dialect: A Cognitive Approach . *Language and Linguistics*, 21(42), 357- 384. doi: 10.30465/lsi.2026.47515.1722

included and defined within the microstructure of simple verbs, nouns, adjectives, or prepositions, depending on their lexical structure.

Keywords: *Basic Vocabulary, Cognitive Categorization, Corpus Linguistics, Lexicography, The Shirazi Dialect*

1. Introduction

Basic vocabulary is a core list of primary words in any language that resists change or total loss. These words are essential for developing educational, research, and lexicographic corpora (List, 2012). Across languages, words are directly linked to cultural conceptualization (Palmer, 1996), while words, expressions, and proverbs serve as the linguistic forms of mental concepts (Csabi & Kövecses, 2014; Evans & Green, 2006; Lakoff & Johnsen, 2003). For lexicographers, selecting and organizing entries to accurately reflect human mental structures has long been a challenge. By using the paradigm of cognitive linguistics can reveal a fundamental, shared order in the conceptualization of words across different languages when planning dialectal dictionaries. Accordingly, this research employs cognitive categorization to compile a basic vocabulary list for the Shirazi dialect.

Human cognitive structure is shaped by the mind's imagery system through repetitive and dynamic patterns resulting from embodied experiences (Atkins, et. al., 2003; Talmy, 2019), perceptual interactions, and sensorimotor programs (Evans & Green, 2006). Cognitive categorization is a perceptual process operating at primary and middle levels within the hierarchy of conceptual domains (Croft & Cruse, 2004). Gärdenfors (2020) categorizes primary-level cognitive categories into two types: basic concrete categories (objects, space, actions) and basic abstract categories (events). While these categories are universal across languages, their encoding methods vary (ibid). Furthermore, the study of semantic relations at the middle level of cognitive categorization in Sepasdar Dictionary (2009) illustrates the underlying structure of concrete and abstract categories, considering human as a cultural entity within a permanent interaction between concrete and abstract categories.

2. Literature Review

This part divides into two subcategories as follows:

2.1. Basic Vocabulary in Lexicography

Landau (1984) proposed a citation file instead of basic vocabulary in English. Swadesh (1971) compiled the first basic vocabulary list in English. Calude & Pagel (2014) suggested to use simultaneous multiple criteria for selecting basic vocabulary.

2.2. Cognitive Categories and Semantic Relations (Conceptual Processes) in Lexicography

List (2021) applied cognitive categorization to analyze semantic relations in ancient languages. Gao (2013) employed primary-level cognitive category concepts in compiling the Longman dictionary for English learners. According to Csabi and Kövecses (2014), expressions are linguistic categories larger than words and conceptual frames have roles in their constitution. Anonby et al. (2019) conducted a comparative study on a list of basic concepts within the conceptual domain of the pupil of the eye in Persian and English. Lu and Wei (2019) utilized prototype theory for polysemous entries in English learners' dictionaries

3. Methodology

The basic vocabulary list was compiled by utilizing the textual corpus of the Sepasdar dictionary (2009) and conducting interviews with speakers of the Shirazi dialect. A hybrid approach was used to establish the written corpus of primary-level cognitive categories by integrating the labeling of both lexical and cognitive categories. Synonymous basic vocabulary with Persian words were also included in this list. Each cognitive category consists of several subcategories.

4. Results

A total of 24 categories were identified through the examination of dialectal dictionary entries and their semantic relations based on the cognitive categorization. Living beings, imaginary creatures, and objects constitute the primary concrete categories (16 categories), while events encompass the primary abstract categories (8 categories). Lexical items were also counted according to their frequency in the list as the following table shows:

Table 1
The Frequency and Types of Lexical Categories in the List of Basic Vocabulary in Shirazi

No.	Type of Lexical Category	Frequency
1.	Pronoun	36
2.	Noun	899
3.	Adjective	244
4.	Simple verb infinitive	77
5.	Adverb	28
6.	Particles	36
Total		1320

The primary concrete categories include living beings, imaginary creatures, body parts, physical states, natural phenomena, plants, inanimate objects, toys, mineral and chemical elements, urban spaces, cities, time, human actions, common actions between humans and animals, colors and characteristics. The primary abstract categories comprise kinship relations, foods, clothing, occupations, tools, ceremonies, games, and treatments. The mid-level cognitive categories include relations of hyponymy, synonymy, polysemy, semantic opposition, meronymy, and portion-mass.

5. Conclusion

This study developed a textual corpus of the Shirazi dialect based on cognitive categories, resulting in a list of 1,320 basic vocabularies. This dataset can be utilized in designing questionnaires, dialectological studies, and diachronic analyses, such as assessing the extent of lexical borrowing. Furthermore, the analysis of mid-level semantic relations in this research has revealed the underlying conceptual structures within this dialect. This study emphasizes on the necessity of modern, theory-driven lexicography. Specifically, the creation of large-scale textual corpora and the investigation of cognitive processes, such as conceptual metaphors and the radial semantic structures in the other dialects as well as in Shirazi, are proposed as essential future directions.

Bibliography

Anonby, E., Taheri-Ardali, M., & Hayes, A. (2019). The Atlas of the Languages of Iran (ALI): A Research Overview. *Iranian Studies*, *52*(1-2), 199-230. https://concepticon.clld.org/values/Anonby-2018-1500-10.

Atkins, S., Fillmore, Ch., & Johnson, Ch. (2003). Lexicographic relevance: Selecting information from corpus evidence, *International Journal of Lexicography, 16*(3), 251-280, https://doi.org/10.1093/ijl/16.3.251.

Calude, A., & Pagel, M. (2014). *Frequency of use and basic vocabulary*, In L. Filipovic & M. Pütz (Eds). *Multilingual Cognition and Language Use. Processing and typological perspectives,* John Benjamins Publishing Company.

Croft, W., & Cruse, D. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge University Press, https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864.

Csabi, S., & Kövecses, Z. (2014). Lexicography and cognitive linguistics, *Spanish Journal of Applied Linguistics, 27*(1), 118-139. https://doi.org/10.1075/resla.27.1.05kov.

Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive linguistics*, Edinburg University Press.

Gao, J. (2013). Basic cognitive experiences and definitions in the Longman dictionary of contemporary English. *International Journal of Lexicography, 26* (1), 58-89, https://doi.org/10.1093/ijl/ecs01۴.

Gärdenfors, P. (2020). Primary cognitive categories are determined by their invariances, *Frontiers of Psychology*, *11*, 1-11. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.584017.

Lakoff, G., & Johnsen, M. (2003). *Metaphors we live by.* The university of Chicago press.

Landau, S. (1984). *The art and craft of lexicography*, The Scribner Press.

List, N. (2021). How can we investigate ancient Greek categories without the influence of our own? Exploring kinship terminology using word2vec, *International Journal of Lexicography,* https://doi.org/10.1093/ijl/ecab023.

Lu, H., & Wei, X. (1990). Structuring polysemy in English learners' dictionaries: A prototype theory-based model, International *Journal of Lexicography, 32*(1), 20-37, https://doi.org/10.1093/ijl/ecy018.

Palmer, G. (1996). *Toward a theory of cultural linguistics*, University of Texas Press, USA.

Talmy, L. (2019). *Cognitive semantics: An overview.* In C. Maienborn, K. Heusinger & P. Portner (Eds.), *Semantics-theories* (pp. 1-28). De Gruyter Mouton. https://doi.org/10.1515/97831105892۴5-001.

دوفصلنامه علمی- پژوهشی زبان و زبان‌شناسی
دوره ۲۱، شماره ۴۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، ۳۵۷- ۳۸۴
lsi-linguistics.ihcs.ac.ir
DOI: 10.30465/lsi.2026.47515.1722

مقاله پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۳ *** تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۷
ISSN: ۲۳۲۲-۳۸۴۷

استخراج مجموع دادگان گویش شیرازی: رویکردی شناختی

مریم نورنمائی دکترای زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران

چکیده

این پژوهش با هدف استخراج پیکره‌ای از واژه‌های پایه برای گویش شیرازی با رویکردی شناختی صورت گرفته است. پیکرهٔ واژه‌های پایه از طریق نقد یک فرهنگ گویش شیرازی بر مبنای مفهوم مقوله‌های شناختی، بررسی روابط معنایی بین مدخل‌های این فرهنگ و بسط فهرست واژه‌ها از طریق مصاحبه با شش گویشور شیرازی به دست آمد. در این جستار، مقوله‌بندی شناختی در سه سطح مقوله‌های شناختی اصلی، روابط معنایی و فرآیندهای مفهومی صورت گرفت. مقوله‌های شناختی اصلی به سه مقولهٔ مستقل اشیاء، فضا و کنش تقسیم شدند که سطح عینی این مقوله‌ها را تشکیل دادند. تعامل نسبی این مقوله‌ها با هم مقولهٔ شناختی رویداد را در سطحی انتزاعی شکل داد و بدین ترتیب، تعامل مداوم مقوله‌های شناختی فیزیکی و انتزاعی بر اساس نقش انسان در این فرایند بازنمایی شد. در پی بررسی روابط معنایی مختلف بین مدخل‌ها و کشف فرآیندهای مفهومی در اصطلاحات این فرهنگ، مقوله‌های شناختی اصلی فیزیکی و انتزاعی به تفکیک مقوله‌های واژگانی تعیین شدند. این مقوله‌ها به ترتیب بسامد در پیکره عبارت‌اند از: مقولهٔ واژگانی اسم (۸۹۹ واژه)، صفت (۲۴۴ واژه)، فعل (۷۷ واژه)، ضمایر و حروف (۳۶ واژه) و قید (۲۸ واژه). در نهایت، حدود ۱۳۲۰ واژهٔ پایه برای گویش شیرازی به دست آمد که می‌توان از طریق انجام مصاحبه و تهیهٔ پرسشنامه‌های نظام‌مند بر تعداد این واژه‌ها در شیرازی امروز افزود. مقوله‌های واژگانی این پیکره تا حد امکان از میان واژه‌های بسیط و مشتق انتخاب شده‌اند و فعل‌های چندجزئی و فعل‌های مرکب در این فهرست منظور نشده‌اند. این قبیل فعل‌ها را می‌توان با توجه به ساختار واژگانی آن‌ها، در بخش خردساختار فعل‌های بسیط، اسم، صفت یا حروف اضافه درج و تعریف کرد.

کلیدواژه: واژه‌های پایه، فرهنگ‌نویسی، زبان‌شناسی پیکره‌ای، گویش شیرازی، مقوله‌بندی شناختی.

۱- مقدمه

جنبه‌های تجربی مفاهیم در قالب ساختارهای زبانی در مکالمات روزمرهٔ ما بازنمایی می‌شوند و زبان شیوه‌های بیان مفاهیم را برای ما ممکن می‌سازد. پردازش ذهنی کار مفهوم‌سازی داده‌های ورودی به ذهن ما را برعهده دارد. مفهوم‌سازی فرایندی متن-محور است و اطلاعات موردنیاز برای ترکیب مفاهیم را از متن (فضای ذهنی) می‌گیرد و به ترکیب آنها می‌پردازد (لانگاکر[1]، ۱۹۹۰). غالب نیازهای بشر در صورت زبانی او نمود می‌یابند و ساخت‌های زبانی را بازتاب‌دهندهٔ شیوهٔ تفکر او قرار می‌دهند (سابی و کُوِک، ۲۰۱۴: ۱۲). مفاهیم ذهنی در قالب صورت‌های مختلف زبانی از واژه گرفته تا متن، برای برآوردن نیازهای ارتباطی مختلف بازنمایی می‌شوند. انواع فرهنگ‌ها در جوامع زبانی مختلف به منظور رفع بسیاری از نیازهای آموزشی، ارتباطی، علمی، ادبی، هنری و فرهنگیِ کاربران این فرهنگ‌ها تدوین می‌شوند. یکی از اهداف فرهنگ‌نویسی نوین این است که نحوهٔ گزینش و تنظیم مدخل‌های فرهنگ‌ها بازتاب موفقی از ساختارهای مفهومی ذهن انسان باشد. پس، می‌توان به نوعی هدف فرهنگ‌نویسی را با هدف زبان‌شناسی شناختی هم‌سو دانست. هدف زبان‌شناسی شناختی این است که بتواند دانش زبانی افراد را از طریق الگوهای زبان‌شناختی تبیین کند به‌طوری‌که دستاوردهای این حوزه با یافته‌های دانشمندان حوزه‌های دیگرِ شناخت سازگار باشد. در این شاخهٔ علمی، بر جنبه‌های مشترک حوزه‌های مختلف زبانی تأکید می‌شود و مطالعهٔ ساختار، اکتساب و کاربرد زبان و ارتباط آنها با ادراک، مقوله‌بندی، مفاهیم معنایی و سایر قوای ذهنی اهمیت می‌یابند (راسخ‌مهند، ۱۳۸۶: ۱۷۴-۱۷۶). در فرهنگ‌نویسی نوین، توجه به نظریه‌های زبان‌شناختی در ایجاد پیکره‌ها و استخراج واژه‌های پایه در بخش کلان‌ساختار[2] و تنظیم میزان مقوله‌های اطلاعی مختلف در خردساختار[3] فرهنگ ضروری است و فرهنگ‌نگار می‌کوشد تا شیوهٔ تنظیم کلان‌ساختار و خردساختار فرهنگ را به شیوهٔ بازنمایی دانش زبانی در ذهن گویشوران آن جامعهٔ زبانی نزدیک کند.

تهیهٔ فهرستی از واژگان پایهٔ یک جامعهٔ زبانی همیشه جزو دغدغه‌های اصلی مسئولان امر آموزش و فرهنگ‌نویسی بوده است. واژگان پایه فهرست به‌روزشونده‌ای از واژه‌های اصلی هر زبان است که در مقابل تغییر یا زوال کامل مقاوم است. لاندو[4] (۱۹۸۴: ۱۶۱) از اصطلاح پوشهٔ ارجاع[5] برای این واژه‌ها استفاده می‌کرد و معتقد بود مواد این پوشه باید هرچندسال یکبار

1. Langacker, R. W.
2. macrostructure
3. microstructure
4. Landau, S.
5. citation file

به‌روزرسانی شود. سُوادش[1](۱۹۷۱) برای نخستین بار فهرستی از صد واژهٔ پایه در زبان انگلیسی ارائه کرد. این فهرست ابتدا در مطالعهٔ شباهت‌های واژگانی بین زبان‌های هم‌خانواده در بررسی روابط خویشاوندی استفاده می‌شد (سعید، ۲۰۱۶: ۷۳).. نسخه‌های فراوانی از فهرست واژگان پایه یا فهرست مفاهیم پایه[2] بعد از سوادش با اهداف پژوهشی و آموزشی گوناگون منتشر شد (لیست و همکاران[3]، ۲۰۲۱). انتشارات کمبریج (۲۰۱۲) هرساله فهرستی از واژه‌های پایهٔ زبان انگلیسی برای ردهٔ سنی الف و ب (تحصیلات ابتدایی و زبان‌آموزان سطح مقدماتی) منتشر می‌کند. این فهرست دست کم از ۳۰۰۰ واژه تشکیل می‌شود که از این واژه‌ها در امر آموزش زبان معیار به کودکان انگلیسی زبان، در آموزش زبان دوم به افراد غیرانگلیسی زبان و در فرهنگ‌نویسی برای سطح مقدماتی زبان‌آموزان و کاربران در تعریف معنی واژه‌ها استفاده می‌شود. استفاده از رویکرد زبان‌شناسی شناختی در مراحل مختلف فرهنگ‌نویسی تفکر جدیدی نیست و فرهنگ‌نویسان و زبان‌شناسان مختلفی با اهداف پژوهشی و آموزشی متفاوت در استفاده از این رویکرد و مفاهیم مختلف آن در مراحل مختلف فرهنگ‌نویسی از جمله در تهیهٔ واژگان پایه، تعریف‌نگاری[4] و تفکیک معنایی[5]، بررسی روابط معنایی شامل ترادف، شمول معنایی، چندمعنایی، تقابل معنایی، فرایندهای مفهوم‌سازی مجاز و استعاره کوشیده‌اند. در فرهنگ‌نویسی مرسوم است که واژه‌های این فهرست در فرهنگ مدخل و تعریف شوند. باوجود اینکه تفاوت‌های فرهنگی در جوامع زبانی مختلف معمولاً تهیهٔ چنین فهرستی را دشوار می‌سازد، نظم بنیادین و مشترک در حوزه‌های مفهوم می‌تواند فهرستی باز از این واژه‌ها را برای زبانها و گویش‌ها ارائه دهد. این پژوهش در حین ارزیابی فرهنگی دربارهٔ گویش شیرازی از منظر مقوله‌بندی شناختیِ مدخل‌های آن، به ارائهٔ فهرستی از این واژه‌ها برای گویش شیرازی می‌پردازد.

در فرهنگ سپاسدار (۱۳۸۸) با عنوان «شیرازی: نگاهی به لهجهٔ مردم شیراز»، انسان به مثابهٔ موجودی فرهنگی در نظر گرفته شده است. حجم بیشتری از واژه‌نامه و اصطلاحات شیرازی به تجربیات بدنمند انسان در قالب موجود فرهنگی اختصاص یافته است و اهمیت مطالعهٔ انسان را در بافت فرهنگی و اجتماعی جامعهٔ زبانی خود یادآوری می‌کند. ما در اینجا به اختصار این فرهنگ را براساس سلسله‌مراتب حوزه‌های مفهومی (کرافت و کروز[6]، ۲۰۰۴) مرور می‌کنیم و نظم شناختی مفاهیم پایه در زیرساخت این فرهنگ را نشان می‌دهیم. این

1. Swadesh, M.
2. concept list
3. List & et. al. https://doi.org/10.5281/zenodo.4911605.
4. definition
5. sense division
6. Croft, W. & Cruse, D.

مفاهیم حاصل فعالیت عصبی در مغز هستند. در انگارهٔ زبان‌شناسی شناختی نظام ذهن نظامی تصویری است و زبان نمودی از این نظام است. یافته‌های تجربی عصب‌شناختی[1] نشان می‌دهند که عقل ساختار خود را از جزئیات بدنمند انسان شکل می‌دهد. همان سازوکارهای عصبی و شناختی که امکان ادراک و حرکت را برای ما ممکن می‌سازند، سامانه‌های مفهومی و وجوه عقل را نیز ایجاد می‌کنند (اتکینز، فیلمور و جانسون[2]، ۲۰۰۳). دانشمندان علوم شناختی بدنمندی ذهن را قبول دارند و مفاهیم را به عنوان واحدهای بنیادینِ بازنمایی ذهنی، دانش، تعقل یا معنای زبانی تعریف می‌کنند. مفهوم بدنمندی به دو منظور به‌کار می‌رود: یکی بدنمندی پدیدارشناختی که در آن مفهوم از طریق طرح‌واره‌سازی از بدن و پدیده‌هایی که بدن دائم با آنها تعامل دارد، فهم و کسب می‌شوند و دیگر، بدنمندی عصبی است که آن دسته از سازوکارهای عصبی را نشان می‌دهد که محل شکل‌گیری مفاهیم هستند و آنها را ایجاد می‌کنند مانند سازوکارهای عصبی در درک رنگ‌ها و تعیین ساختار مقوله‌ای آنها (صفایی‌قلاتی و همکاران، ۱۳۹۲). نوزاد انسان، علاوه‌بر فرایندهای ادراکی معمول برای مقوله‌بندی اشیا و طرح‌واره‌سازی از آنها، سازوکاری برای خلق مفهوم دارد که به واسطهٔ آن اطلاعات ادراکی را تحلیل و صورت‌های ساده‌تر را بازتوصیف می‌کند. طرح‌وارهٔ تصویری قالب بازتوصیف‌هایی است که به وسیلهٔ تحلیل معنای ادراکی انجام می‌شود. این قالب‌ها به مفاهیمی که به صورت تصویر یا کلمه به ذهن آورده می‌شوند، ساختار می‌دهند. طرح‌واره‌های تصویری ساختارهایی پیشامفهومی و غیرگزاره‌ای هستند که به‌صورت الگوهایی تکرارشونده و پویا از تعاملات ادراکی و برنامه‌های حرکتی به تجربهٔ انسان انسجام و ساختار می‌بخشند (ایوانز و گرین[3]، ۲۰۰۶).

اصطلاحات مقوله‌های زبانی بزرگ‌تر از واژه‌اند که قالب‌های مفهومی[4] در ساختن آنها نقش دارند. اغلب اصطلاحات محصول نظام مفهومی ما هستند و تنها تولیدات زبانی به شمار نمی‌روند. معنای اصطلاحات برگرفته از دانش کلی‌تر ما از جهان است و فقط از معنای اجزای سازنده‌شان دریافت نمی‌شود (سابی و کُوِکسس، ۲۰۱۴: ۱۲۲-۱۲۰). از این‌رو، در رویکرد زبان‌شناسی شناختی، اصطلاحات ماهیت مفهومی دارند نه زبانی، و دارای معنای انگیخته هستند. این مقوله‌ها بیشتر در گفتار و سبک محاوره‌ای زبان به‌کار می‌روند و «کار تعامل اجتماعی را تسهیل می‌کنند، انسجام درون‌متنی را افزایش می‌دهند و از همه مهم‌تر انعکاس‌دهندهٔ الگوهای اساسی تفکر بشر هستند» (راسخ‌مهند و شمس‌الدینی، ۱۳۹۱: ۱۳). اصطلاحات نیز مانند دیگر مقوله‌های زبانی دارای دو کارکرد لغوی و کاربردی هستند. معمولاً مرجع لغوی این اصطلاحات

1. neurologic
2. Atkins, S. Fillmore, C. & Johnsen, C.
3. Evans, V. & Green, M.
4. conceptual frame

بیانگر کنش یا عمل است ولی مرجع اصطلاحی آنها می‌تواند حسی-عاطفی و یا وجودی باشد. کاربرد اصطلاحات دلایل شناختی نیز دارد و هم در تولید و هم در درک زبان میان‌بُرهای ذهنی فراهم می‌کند. دلیل به‌کارگیری اصطلاحات در زبان این است که مردم معنای مجازی اصطلاح را سریع‌تر از معنای تحت‌اللفظی یا تفسیر همان اصطلاح درک می‌کنند. درواقع، کاربرد اصطلاحات با اصل اقتصاد زبانی سازگارتر است زیرا مسیر پردازش کوتاه‌تری دارند. یکی دیگر از کاربردهای اصطلاحات در بافت زبان، تعیین زمان تغییر موضوع است. اصطلاحات در مقایسه با ضرب‌المثل‌ها، از تغییرپذیری اندکی برخوردارند و معمولاً برای شخص و شمار صرف می‌شوند (راسخ‌مهند و شمس‌الدینی، ۱۳۹۱: ۱۳-۲۱).

۲. مقوله‌بندی شناختی

از میان واحدهای زبانی مختلف، واژه‌ها مستقیم‌ترین رابطه را با مفهوم‌سازی فرهنگی برقرار می‌کنند (پالمر[1]، ۱۹۹۶: ۶۶). مقوله‌بندی یکی از شیوه‌های مشترک مفهوم‌سازی شناختی در قالب تجارب بدنمند در همهٔ انسان‌هاست. در مقوله‌بندی، مقوله‌های شناختی[2] به دو دستهٔ کلی مقوله‌های اولیه و مقوله‌های ثانویه تقسیم می‌شوند (تالمی[3]، ۲۰۱۹). مقوله‌های اولیه بخش جدایی‌ناپذیر از نظام شناختی انسان محسوب می‌شوند. علاوه‌بر تجربیات بدنمند مشترک، مقوله‌بندی به تجربیات فرهنگی سخنگویان هر جامعهٔ زبانی نیز بستگی دارد. به عنوان مثال، شناخت برپایهٔ اندام‌های بدن جزیی از همگانی‌های زبان انسان است؛ اما فرایندهای مفهوم‌سازی و شیوه‌های بازنمایی این نام‌اندام‌ها با توجه به ملاحظات فرهنگی زبانها متفاوت است (مهرابی و ذاکر، ۱۳۹۵: ۲۲۹).

مقوله‌های شناختی در بافت پویایی دارند و به مدل‌های فرهنگی و شناختی انباشته در ذهن ما متکی هستند. مقوله‌بندی شناختی فرایندی سلسله‌مراتبی است و در سطوح مختلفی صورت می‌گیرد. مقوله‌های سطح اولیه شامل موجودات زنده و اشیاء و حوزهٔ فعالیت‌های آنها می‌شوند. در سطح میانیِ مقوله‌بندی، با روابط جزء به کل سروکار داریم. مقوله‌های سطح میانی به دو مقولهٔ شامل و مقولهٔ زیرشمول تقسیم می‌شوند و مقوله‌بندی واژگان ذهنی ما را صورت‌بندی می‌کنند. در سطوح ثانویه، فرایندهای قدرتمندتری برای پیوند ساخت و محتوای شناختی مقوله‌های انتزاعی با مقوله‌های عاطفی مانند مجاز و استعاره نقش دارند. این ابزارهای مفهومی نه‌تنها در ساخت مقوله‌های واژگانی دخیل‌اند؛ بلکه در درک ما از متون پیچیدهٔ علمی،

1. Palmer, G.
2. cognitive category
3. Talmy, L.

سیاسی و اجتماعی نیز مؤثرند (کرافت و کروز، ۲۰۰۴؛ اونگرر و اشمیت[1]، ۲۰۰۶: ۳-۵). یکی از ویژگی‌های جالب شبکه‌های عصبی مغز این است که در آنها عناصر «چه» و «کجا» در بخش‌های مجزایی از این شبکه بازنمایی می‌شوند.

گاردنفرز[2] (۲۰۲۰: ۲-۵) مقوله‌های شناختی را به سه مقولهٔ اصلی فضا[3]، اشیاء[4] و کنش‌ها[5] تقسیم می‌کند. این مقوله‌ها به‌طور مستقل از یکدیگر وجود دارند و متغیرهایی که به ایجاد یا تغییر آنان منتهی می‌شوند نیز مستقل‌اند. اما خودِ مقوله‌ها می‌توانند باهم در تعامل باشند. وی فضا را به دو نوع فضای بلافصل اطراف بدن[6] و فضای دور از دسترس[7] تقسیم می‌کند. این فضاها کارکردهای متفاوتی برای نوع بشر دارند. در فضای نوع اول تعامل مستقیم با اشیاء صورت می‌گیرد و فضای نوع دوم به سفر و اکتشاف اختصاص می‌یابد. درک مقولهٔ شناختی فضا از طریق تعامل چشم و دستِ ما با دنیای بیرون شکل امکان‌پذیر می‌شود. درک این مقوله به ما می‌آموزد که از اطلاعات دیداری و شنیداری یا لمسی چطور می‌توان برای ایجاد فعالیت‌های دیگر در حوزه‌های معنادار استفاده کرد. یکی دیگر از توانمندی‌های شناختی انسان در ارتباط با درکِ مقولهٔ اصلی فضا، بازنمایی فضایی دیگری است که فضای تخیلی درون ذهن ما را شکل می‌دهد و فرد در آن موقعیت ثابتی ندارد. وجود چنین فضایی امکان رهایی از خویشتن و تصور جهان از زاویه‌ای دیگر را ممکن می‌سازد. نقش اصلی این فضا امکان برنامه‌ریزی برای حرکت‌های آتی درونِ فضای اولیه است. اشیاء دومین مقولهٔ شناختی اصلی هستند و ویژگی‌هایی دارند که آنها را از توده‌ها[8] متمایز می‌سازند. شکل، اندازه، استحکام، رنگ، خاصیت تغییرپذیری، انسجام و قابل‌شمارش‌بودن مشخصه‌های اشیای فیزیکی هستند. در مقابل، اشیای توده‌ای، دارای شکل ثابتی نیستند، اندازهٔ آنها مدام در حال تغییر است و از مواد همگن ساخته شده‌اند. کنش‌ها نیز ویژگی‌هایی دارند که در همهٔ انسان‌ها مشترک است و به همین دلیل، کنش‌ها نیز در زمرهٔ مقوله‌های شناختی اصلی قرار می‌گیرند. در هر کنش فیزیکی، عاملی وجود دارد که نیروی کافی برای ایجاد تغییر یا حرکت را به شیء وارد می‌کند. از آنجا که بخش‌های مختلفی از بدن در ایجاد این نیرو نقش دارند، الگوهای متفاوتی از نیروها برای ایجاد کنش یا حرکت شکل می‌گیرد. در نتیجه، گاهی در انجام یک کنش، چند نیروی برداری به طور پیاپی در تعامل هستند. انسان علاوه‌بر درک خودِ کنش، قادر است نیت یا قصد انجام کنش را نیز

1. Ungerer, F., & Schmid, H.
2. Gärdenfors, P.
3. space
4. object
5. action
6. peripersonal
7. extrapersonal
8. mass

درک کند و به تفاوت کنش‌های ارادی و غیرارادی پی ببرد. این کنش‌ها نیز در زبانهای مختلف به صورت‌های متفاوتی بازنمایی می‌شوند مانند تفاوت کنش‌های «دیدن» و «مشاهده‌کردن» در زبان انگلیسی. نیت‌مندی عمل مستلزم بازنماییِ فضاییِ هدفی است که نیت عامل به آن باز می‌گردد. در همهٔ زبانها مقوله‌های شناختی اصلی وجود دارند؛ اما نحوهٔ رمزگذاری آنها در زبانهای مختلف متفاوت است مانند اینکه، بازنمایی معنایی مقولهٔ واژگانی اسم بر مبنای مقولهٔ شناختی اشیاء و فعل براساس مقولهٔ شناختی کنش صورت می‌گیرد. حروف اضافه نیز معمولاً بیانگر روابط فضایی‌اند. بنابراین، زبانها در به‌کارگیری صورت‌های زبانی برای دلالت بر اشیاء، کنش‌ها و روابط فضایی مشترک‌اند (گاردنفرز، ۲۰۲۰: ۵ و ۶).

تعامل مقوله‌های شناختی اصلی در فضای انتزاعی ذهن، مقولهٔ شناختی دیگری به نام «رویداد» را به وجود می‌آورد. رویدادها مفاهیمی انتزاعی هستند و ساختار شناختی آنها نسبی است و به میزان تعامل مقوله‌های شناختی اصلی باهم بستگی دارد. شکل زیر، رابطهٔ نسبی مقولهٔ انتزاعی رویداد را با مقوله‌های شناختی اصلی نشان می‌دهد:

شکل ۱. تعامل مقوله‌های شناختی اصلی

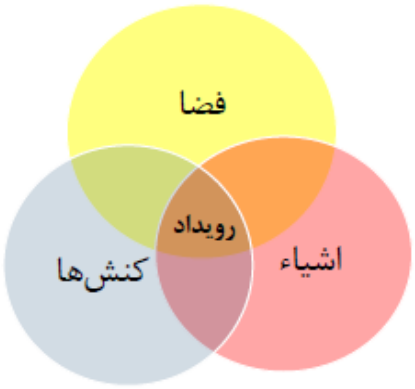

الگوهای اصلی درک رویدادها، الگوهایی مستقل از زبان هستند. به تعبیر گاردنفرز (۲۰۲۰: ۷) هر رویداد شامل چهار سازهٔ اصلی کنشگر، بردارِ نیرو، کنش‌پذیر و بردارِ نتیجه است. وجود این چهار سازه به نحوهٔ تعامل یا عدم‌تعامل انسان (به مثابهٔ فرد یا موجود فرهنگی) یا اشیاء با سه مقولهٔ شناختی اصلی بستگی دارد.

مقولهٔ شناختی عدد حاوی سه مفهوم بزرگی[1]، مقدار[2] یا تعداد[3] یکی از مقوله‌های شناختی مختص انسان و امری فرهنگ‌محور است؛ بدین ترتیب، گاردنفرز (۲۰۲۰: ۸) عدد را سازهٔ فرهنگی به شمار می‌آورد.

معنی‌شناسان شناختی مقوله‌های سطح اولیه را شامل مفاهیم اصلی فضا و زمان، صحنه‌ها و رویدادها، پدیده‌ها و فرایندها، حرکت و موقعیت، نیرو و علیت می‌دانند به‌علاوهٔ مقوله‌های عاطفی و آرمانی اولیه که به ویژگی‌های شناختی منتسب هستند مانند رنگ‌های اصلی و ابعاد موجودات و اشیاء (تالمی، ۲۰۱۹). مفاهیم شناختی اولیه در سطح میانی این سلسله‌مراتب دارای رابطهٔ معنایی شمول هستند که عمق محدودی دارد و به‌ندرت به بیش از ۱۲ سطح تجاوز می‌کند. مشخصه‌های تمایزدهنده در این سلسله‌مراتب به‌گونه‌ای وارد می‌شوند که بتوانند نظام وراثت واژگانی[4] را ایجاد کنند. در این نظام هر مفهوم مشخصه‌های تمایزدهندهٔ خود را از تمام مفاهیم شامل خود به ارث می‌برد. این مشخصه‌های تمایزدهنده به سه صورت در زبان بیان می‌شوند: ۱. ویژگی‌ها یا توصیف‌گرها؛ ۲. اجزاء (رابطهٔ جزءواژگی) و ۳. کارکرد یا نقش (پیش‌بینی‌پذیری) (میلر، ۱۹۹۰). در سطح دوم از این سلسله‌مراتب، روابط درونی ساختارهای مفهومی مانند نگاشت استعاری، قاب معنایی، متن و بافت، نگاشت مجازی و دسته‌بندی مقوله‌های مفهومی در نظام‌های ساختاری بزرگ صورت‌بندی می‌شوند (تالمی، ۲۰۱۹).

تفاوت مدل گاردنفرز (۲۰۲۰) با مدل معنی‌شناسان شناختی در این است که در مدل وی مقوله‌های اصلی به دو نوع روان‌شناختی و فرهنگی تقسیم شده‌اند. مقوله‌های اصلی فضا، اشیاء و کنش‌ها مفاهیمی کاملاً عینی و فیزیکی‌اند و انسان آنها را در تعامل تجربیات حسی-حرکتی یا وجودی خود با جهان فیزیکی درک می‌کند. وی هم‌چنین به نقش اندام‌های دست و چشم در ایجاد طرح‌واره‌های ذهنی اشاره می‌کند. وی رویداد را مقوله‌ای اصلی و انتزاعی قلمداد می‌کند که از تعامل مقوله‌های فیزیکی در دو فضای حقیقی و خیالی حاصل می‌شود. به نظر می‌رسد مدل وی در مقوله‌بندی شناختی دقیق‌تر از مدل معنی‌شناسان شناختی عمل می‌کند. موضوع دیگری که در مدل گاردنفرز اشاره‌ای به آن نشده است، موجودات زندهٔ غیر از انسان هستند که جایگاه آنها در بین سه مقولهٔ اصلی فیزیکی مشخص نشده است. نگارنده موجودات زنده مانند حیوانات و گیاهان را در مقولهٔ اصلی اشیاء دسته‌بندی کرده‌است؛ زیرا اولاً دارای ماهیتی فیزیکی و قابل‌لمس هستند و ثانیاً، انسان برای شناخت آنها مانند اشیای دیگر از تجربیات حسی-حرکتی خود بهره می‌گیرد. هم‌چنین، به همین دلیل تقسیم‌بندی گاردنفرز

1. magnitude
2. numerocity
3. number
4. system of lexical inheritance

(۲۰۲۰) از مقولهٔ اصلی فضا به دو نوع در دسترس و دوراز دسترس و مقولهٔ اصلی اشیاء را به سه زیرمقولهٔ موجودات زنده (که حتی می‌تواند شامل خود انسان نیز باشد؛ زیرا انسان، خود و دیگری را از طریق تجربهٔ حسی از دیگران باز می‌شناسد)، اشیای بی‌جان و موجودات خیالی تقسیم کرده‌ایم. در نتیجهٔ این تقسیم‌بندی، انسان به عنوان موجودی فیزیکی در برابر انسان به مثابهٔ موجود فرهنگی قرار می‌گیرد و از طرفی دیگر می‌توان مقوله‌های اصلی فیزیکی را مفاهیم زیرشمول مقولهٔ اصلی و انتزاعی رویداد به‌حساب آورد. میزان انتزاعی‌بودن رویدادها به میزان کنش اشیاء در فضاهای در دسترس و دور از دسترس بستگی دارد. بنابراین رویدادها را نیز می‌توان از نظر میزان انتزاعی و در دسترس‌بودن و انتزاعی و دور از دسترس‌بودن تفکیک کرد و مصداق‌هایی برای آنها برشمرد: رویدادهای اجتماعی، فرهنگی، دینی، سیاسی، علمی و هنری را می‌توان در هر دو نوع رویدادهای درزمانی و همزمانی و نیز در فضاهای در دسترس و دور از دسترس جای داد؛ اما رویدادهای تاریخی را فقط می‌توان در فضاهای دور از دسترس قرار داد. افسانه‌ها و خرافه‌ها نیز رویدادهایی کاملاً انتزاعی به حساب می‌آیند که به فضاهای دور از دسترس و خیالی تعلق دارند. مدل زیر، برحسب تعامل مقوله‌های اصلی فیزیکی و انتزاعی براساس انواع زیرمقوله‌های فیزیکی، مفهوم شناختی انسان را در برابرِ و در تعامل مداوم با مفهوم شناختیِ موجود فرهنگی نشان می‌دهد:

شکل ۲. تعامل مداوم مقوله‌های فیزیکی با رویدادهای انتزاعی بر مبنای نقش انسان

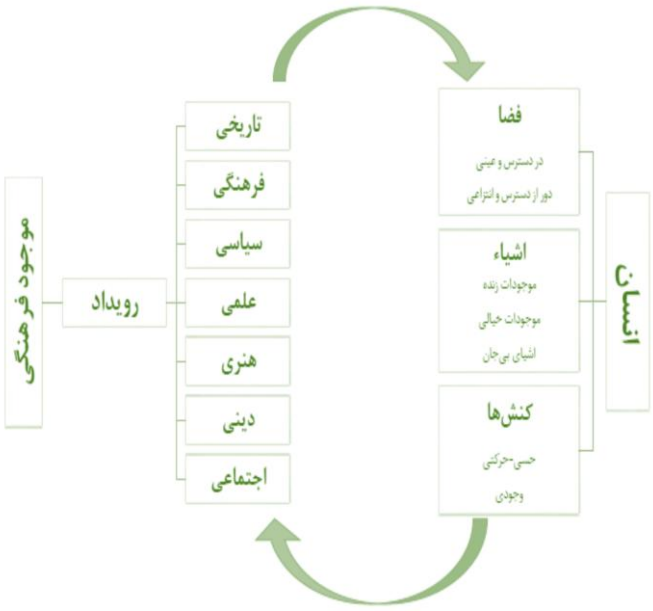

۳. واژگان پایه

مجموعهٔ دادگان زبانی فهرست بزرگی از واژه‌های زبان، گویش یا گونه‌های سبکی را در بر می‌گیرد که با اهداف خاصی گردآوری شده باشد (عامری، ۱۳۹۷: ۲۷). ساختارهای مفهومی اولیه در زبان‌شناسی شناختی نیز ظرفیت‌های کاربردی مناسبی برای کارهای فرهنگ‌نویسی ارائه می‌دهند. ویژگی‌های زبان‌شناختی واژگان پایه مطابق مقوله‌های شناختی به شرح زیر است:

- این واژه‌ها در زمرهٔ اسم‌هایی هستند که کودکان برای اولین بار آنها را می‌آموزند؛
- معمولاً واژه‌های تک‌واژه‌ای، واژه‌های پایه محسوب می‌شوند؛
- این واژه‌ها همان صورت‌هایی هستند که در هنگام معرفی موضوع جدید در متن یا گفتمان به‌کار می‌روند؛
- این واژه‌ها معمولاً جزو پربسامدترین واژه‌های زبان هستند (اشمیت، ۱۹۹۴: ۲۸۸).

کَلود و پیگل[1] (۲۰۱۴: ۵۷) نشان دادند که بسامد همیشه بهترین ملاک گزینش واژگان پایه نیست و توجه به چند ملاک همزمان، نتایج دقیق‌تری به دنبال دارد. این ملاک‌ها عبارت‌اند از:

- میزان داده‌های موجود در پیکره؛
- تفاوت‌های فرهنگی؛
- چندمعنایی صورت‌های واژگانی؛
- تداخل صورت‌های باهم‌آیی؛
- نقش دستوری‌شدگی.

از این روی، علاوه بر تفکیک مقوله‌های شناختی به عنوان مفاهیم پایه لازم است این مفاهیم به تفکیک مقوله‌های واژگانی نیز تنظیم شوند همچنانکه در فهرست واژگان پایهٔ کمبریج (۲۰۱۲) انواع مفاهیم پایه براساس انواع مقوله‌های واژگانی تدوین شده‌اند و واژه‌های هم‌معنا در آن به‌کار نمی‌روند (ویتکات[2]، ۱۹۸۸: ۴۵). تعداد این واژه‌ها دست کم از ۱۰۰ واژه آغاز می‌شود و بسته به میزان کاربردی‌بودن آن زبان یا گویش متغیر است. در این مقاله، در تنظیم فهرست واژگان پایه از مدل مقوله‌بندی شناختی گاردنفزر (۲۰۲۰) استفاده شده است.

1. Calude, A. & Pagel, M.
2. Wheitcut, J.

۴. پیشینه

به‌کارگیری مفهوم مقوله‌بندی شناختی در پردازش زبان طبیعی مرزهای جدید را پیش روی فرهنگ‌نویسان قرار داده است. از بررسی مفهوم مقوله‌بندی شناختی می‌توان در شناخت روابط معنایی در زبانهای باستانی بهره گرفت (لیست، ۲۰۲۱). در تدوین فرهنگ‌های زبان‌آموز انگلیسی لانگمن[1] از مفاهیم مقوله‌های شناختیِ سطح اولیه و طرح‌واره‌های تصویری به‌منظور بررسی الگوی تعریف مناسب در فرهنگ‌های انگلیسی زبان‌آموز استفاده شده است (گائو[2]، ۲۰۱۳: ۵۸). انواع الگوهای تعریف مانند بازنویسی، تعریف تحلیلی، تعریف کارکردی و استفاده از تصویر در تعریف واژه و تنظیم و تفکیک معنایی بررسی شدند تا بتوان طبق این تعریف‌ها، پیوندی بین یادگیری تعریف و تجربیات شناختی کاربران این فرهنگ‌ها ارائه داد. نتایج نشان داد که شیوه‌های فرهنگ‌نویسی لانگمن با مفاهیم رویکرد زبان‌شناسی شناختی هم‌سو است و ایراداتی که متوجه این فرهنگ‌هاست، ناشی از بی‌توجهی به تجربیات شناختی اولیه بوده است (همان).

آنونبی[3] و همکاران (۲۰۱۸) فهرستی از مفاهیم پایه را در حوزهٔ مفهومی نام‌اندام «مردمک چشم» در زبانهای فارسی و انگلیسی به صورت تطبیقی بررسی کردند. آنان از این فهرست در تهیهٔ پرسشنامه برای طرح اطلس زبانهای ایرانی[4] استفاده نمودند. لو و وی[5] (۲۰۱۹: ۲۰) با بهره‌گیری از نظریهٔ نمونهٔ اعلا[6]، مدخل‌های دارای ساختار چندمعنایی در فرهنگ‌های زبان‌آموز انگلیسی را بررسی کردند. آنها ارائهٔ نقشهٔ معنایی به‌عنوان روش مکمل درکنار ترتیب ساختار خطی برای مدخل‌های چندمعنا را پیشنهاد دادند.

میلر (۱۹۹۰: ۲۴۵) با استفاده از مفهوم رابطهٔ شمول معنایی، انواع روابط معنایی مؤثر در تعریف اسم‌های عام را در سلسله‌مراتب شمول معنایی بررسی کرد. او واژه‌های زیرشمول را به ۲۵ پوشهٔ مجزا تقسیم کرد و در هر پوشه، یک عنصر معنایی اولیهٔ متفاوت قرار داد. علاوه‌بر رابطهٔ شمول معنایی، رابطهٔ تقابل معنایی نیز بین اسم‌ها مشاهده گردید؛ اما به‌عنوان رابطهٔ معنایی اصلی در سازمان‌بندی اسم‌ها تلقی نشد.

از انگارهٔ زبان‌شناسی شناختی برای بررسی برخی مقوله‌های واژگانی در زبان فارسی، فرایندهای مفهومی و بسط استعاری، دستوری‌شدگی[7] و مطالعهٔ روابط معنایی استفاده شده

---

1. Longman Dictionary of Contemporary
2. Gao, J.
3. Anonby, E.
4. The Atlas of the Native Languages in Iran
5. Lu, H., & Wei, X.
6. prototype theory
7. grammaticalization

است. نتایج این پژوهش‌ها به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در مراحل مختلف فرهنگ‌نویسی مؤثرند.

حسابی (۱۳۹۶: ۸۷-۱۰۹) به بررسی شناختی مقوله‌های شعاعی اندام‌های حوزهٔ «سر» پرداخته است و موفق به تبیین ارتباطات معنای سرنمون با مقوله‌های شعاعی از طریق فرایندهای استعارهٔ مفهومی، مجاز و طرح‌وارهٔ تصویری شده است. وی برای اندام‌های «سر، چشم، گوش، زبان و دهان» باتوجه به معنای سرنمون این واژه‌ها به ترتیب برای هرکدام ۱۳، ۹، ۸، ۴ و ۹ مقوله را برشمرده است. مفهوم واژهٔ سرنمون و ارتباط آن با مقوله‌های شعاعی تبیین‌کنندهٔ بسط معنایی نظام‌مند است و می‌تواند مبنای نظری مناسبی برای مقوله‌بندی و سازمان‌دهی اطلاعات بر مبنای شناخت در فرهنگ‌نویسی نوین قرار گیرد.

مهرابی و ذاکر (۱۳۹۵: ۲۲۵) «تغییرات معنایی و مفهوم‌سازی‌های فرهنگی نام‌اندام ’دست‘ در جزء اول اسامی مرکب زبان فارسی در قالب زبان‌شناسی شناختی-فرهنگی» را بررسی کردند. آنان معتقدند در بررسی مسیر تغییرات معنایی واژه‌ها، توجه به فرایند ترکیب الزامی است. هم‌چنین، شیوه‌های متفاوت مفهوم‌سازی در سه زبان فارسی، انگلیسی و چینی را با استفاده از الگوی کاکتوسی، معنی‌شناسی مطابقه‌ای و روان‌شناسی فرهنگی تبیین نمودند.

حضرتی و همکاران (۱۳۹۴: ۲۴۳) در «بررسی چندمعنایی در زبان ترکی آذربایجانی در چارچوب معنی‌شناسی شناختی، فعل دیداری /görmək/ دیدن»، انواع معانی این فعل را براساس نقش استعاره در چندمعنایی بررسی کردند. یافته‌های حاصل از طبقه‌بندی و انتزاع گونه‌های بافتی نشان داد این فعل دارای ۲۴ معنی است.

قنبریان (۱۳۹۴: ۱۷۹) «تعریف‌نگاری فعل ’افشاندن‘ را براساس رابطهٔ چندمعنایی در زبان‌شناسی شناختی با هدف ایجاد تفکیک معنایی در زبان فارسی» انجام داد. او مرز دو برش معنایی و وجود ارتباط بین معانی مختلف یک واژهٔ چندمعنا را تعیین کرد. درنتیجه، شناخت روابط هم‌معنایی، شمول معنایی و وجود شبکهٔ معنایی بین معناهای گوناگون یک فعل چندمعنا در حوزهٔ زبان‌شناسی شناختی از ابزارهای توصیفی تعریف‌نگار به‌منظور افزایش نظام‌مندی و پرهیز از خطاهای شخصی عنوان شد.

رضویان و خانزاده (۱۳۹۳: ۵۷) در بررسی «چندمعنایی حرف اضافهٔ ’به‘ در زبان فارسی با رویکرد معنی‌شناسی شناختی» برمبنای چندمعنایی سامان‌مند تایلر و ایوانز[1] (۲۰۰۳)، نشان دادند که این حرف اضافه معانی مختلفی دارد که همه از یک معنی واحد یعنی «الصاق و ارتباط» مشتق شده و شبکهٔ به‌هم‌پیوسته‌ای را شکل می‌دهند و تمامی مفاهیم متمایز به صورت

1. Taylor, A. & Evans, V.

نظام‌مند و طبق ملاک‌های تایلر و ایوانز (۲۰۰۳)، از پیش‌صحنه و مقوله‌های اولیه مشتق می‌شوند.

به ضرب‌المثل‌ها و نقش آنها و شیوهٔ تنظیم‌شان در فرهنگ‌ها کم‌تر توجه شده است. ساختارهای موضوعی ضرب‌المثل‌ها و اهمیت و کاربرد آنها مطابق با مبانی انگارهٔ زبان‌شناسی شناختی در کار سابی و کوکسس (۲۰۱۴) بررسی شد. مهم‌ترین مزیت بهره‌مندی از این انگاره در ارتباط با ضرب‌المثل‌ها این است که نحوهٔ کارکرد واژه‌ها یا ضرب‌المثل‌ها و دلایل نحوهٔ به‌کارگیری آنها را نشان می‌دهد. به کمک این انگاره، نظم یا قاعدهٔ زیربنایی به‌هم‌ریختگی‌های ظاهری واژه‌ها نمایان می‌شود (همان).

راسخ‌مهند و شمس‌الدینی (۱۳۹۱: ۱۱) به «طبقه‌بندی معنایی اصطلاحات فارسی از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی» براساس دیدگاه نانبرگ، ساگ و واسو[1] (۱۹۹۴) پرداختند. آنها اصطلاحات را به دو دستهٔ عبارات ترکیبی اصطلاحی (بخش‌پذیر) و عبارات اصطلاحی (بخش‌ناپذیر) تقسیم کردند. در این پژوهش عبارات ترکیبی اصطلاحی به‌عنوان اصطلاحات شفاف و عبارات اصطلاحی به‌عنوان اصطلاحات تیره معرفی شدند.

عباسی (۱۳۹۷: ۲۷ و ۲۸) به «تلاقی زبان‌شناسی شناختی و پارمیولوژی[2]: جهانی‌بودن و تنوع در تفسیر ضرب‌المثل‌های زبانهای مختلف» پرداخت و از مفاهیم و نظریه‌های زبان‌شناسی شناختی برای تفسیر نحوهٔ درک و کاربرد ضرب‌المثل‌ها در زبانهای فارسی، انگلیسی، فرانسوی، کرواتی و عربی استفاده کرد. او نشان داد که ضرب‌المثل‌ها چگونه با موقعیت کنونی سخن ارتباط می‌یابند و مفهوم آنها درک می‌شود. بهره‌گیری از فرایندهای ادغام مفهومی، استعاره، مجاز و طرح‌واره‌های تصویری درحالی‌که جنبه‌های مشترک مبتنی بر تجربیات حسی در زندگی انسان را تبیین می‌کنند، ابزارهای مختلف مناسبی را نیز برای تحلیل فرهنگی‌ترین ساخت‌های زبانها (اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها) معرفی می‌کنند.

گسترهٔ موضوعی این پژوهش به مرحلهٔ آغازین فرهنگ‌نویسی محدود می‌شود زیرا با نحوهٔ گزینش و تحلیل فهرست واژگان پایه سروکار دارد و با هدف ایجاد پیکرهٔ نوشتاری از نوع مجموعهٔ دادگان همراه با برچسب‌گذاری صورت گرفته است. این پژوهش با هدف بررسی فرهنگ سپاسدار (۱۳۸۸) از منظر زبان‌شناسی شناختی و براساس مفهوم مقوله‌بندی شناختی سعی در تبیین روابط معنایی بین سرمدخل‌های این اثر دارد و فهرستی از واژگان پایه را برای فرهنگ‌نویسی نظام‌مند در گویش شیرازی ارائه می‌دهد.

1. Nunberg, G; Sag, I, & Wasow, T.
2. parmiology

۵. مقوله‌های شناختی در فرهنگ گویش شیرازی

فرهنگ سپاسدار (۱۳۸۸) با عنوان «شیرازی: نگاهی به لهجهٔ مردم شیراز» براساس شیوه‌های فرهنگ‌نویسی نوین تنظیم نشده است. در بخش واژه‌نامه‌ها، ابتدا توضیحی مقدماتی دربارهٔ شیوهٔ تنظیم مدخل‌ها داده شده که صرفاً مبتنی بر تعریف شیرازی آنها بوده است. واژه‌هایی که در فارسی و شیرازی مشترک بوده‌اند، در اینجا فهرست و تعریف نشده‌اند. اما ترکیبات شیرازی آنها تعریف شده است. در واقع، مؤلف این فرهنگ بخش قابل‌توجهی از واژه‌های شیرازی را به‌دلیل هم‌معنی بودن با فارسی کنار گذاشته است با اینکه اغلب واژه‌های شیرازی دارای تلفظ متفاوتی نسبت به هم‌معنی‌های خود در زبان فارسی هستند. در ثانی، مؤلف مشخص نکرده است که چه تعداد از این واژه‌ها با واژه‌های فارسی هم‌معنی بوده‌اند و نامی از آنها نبرده است. علاوه‌بر ارائه‌نکردن واژه‌های مشترک با فارسی و ارائهٔ معنای مرکزی آنها، مقوله‌های واژگانی نیز در خردساختار مدخل ارائه نشده‌اند. دیگر اینکه، برخی واژه‌ها و اصطلاحات هم در بخش واژه‌نامه ذکر شده و هم در بخش اصطلاحات، بدون اینکه از نظام ارجاع در این بین استفاده شود. به عنوان مثال، اصطلاح «آسمون شدن» هم در بخش واژه‌نامه و هم در بخش اصطلاحات مدخل شده است. در بخش اصطلاحات نیز که براساس ترتیب الفبایی تنظیم شده‌اند، یک اصطلاح بیش از یک بار در این ترتیب جای گرفته و در هر دو مرتبه نیز تعریف شده است؛ اما ساختار زبانی تعریف‌ها یکسان نیست.

طبق شیوهٔ نوین فرهنگ‌نویسی، هر واژه‌ای که دارای معنای واژگانی در زبان یا گویش خاصی باشد، با توجه به نوع و اهداف فرهنگ در آن مدخل می‌شود و در ارائهٔ الگوی تعریف، ابتدا معنای مرکزی آن ذکر می‌شود و برش‌های معنایی آن براساس شبکه و روابط معنایی واژهٔ موردنظر صورت می‌گیرد و می‌توان روابط هم‌معنایی و یا تقابل معنایی را نیز برای آنها ذکر کرد (سبزعلیپور و نیک‌گهر، ۱۳۹۳: ۷۳). در مطلوب‌ترین حالت، الگوهای تعریف برای مقوله‌های واژگانی یکسان با ساختاری مشابه ارائه می‌شوند تا یکدستی در فرهنگ رعایت شود. در واقع، مقولهٔ اطلاعی معنای واژگانی سرنخ مهمی در تعیین الگوهای تعریف مشابه است. استفاده از مفهوم مقوله‌بندی شناختی در همین بخش با تعیین مقوله‌های شناختی اصلی و نشان‌دادن روابط شمول معنایی بین زیرمقوله‌ها از طریق بازنمایی زبانی آنها، به تنظیم مدخل‌ها و خردساختار آنها به صورت نظام‌مند کمک می‌کند. در بررسی مدخل‌های واژه‌نامه و فهرست اصطلاحات شیرازی براساس مفهوم مقوله‌بندی شناختی موفق به کشف انواع روابط معنایی و برخی ویژگی‌های دستوری در شیرازی شدیم. بنابراین، ابتدا مقوله‌های شناختی در زیربنای مدخل‌های واژه‌نامه و اصطلاحات را نشان می‌دهیم، سپس، نوع روابط معنایی را در سطح میانی مشخص می‌کنیم.

به منظور بررسی فرآیندهای مفهومی به پیکره‌ای متنی نیاز داشتیم که بتوان در آن بسامد وقوع مفاهیم مختلف را سنجید. از آنجا که تهیهٔ چنین پیکره‌ای در مدت محدود امکان‌پذیر نبود، از بررسی استعاره‌های مفهومی در این پژوهش صرفنظر کردیم.

۱.۵. مقوله‌های شناختی سطح اولیه

طبق مدلی که در شکل ۲ ارائه شد، مقوله‌های اصلی به دو دستهٔ کلی مقوله‌های عینی و مقوله‌های انتزاعی تقسیم و مقوله‌های عینی بخش واژه‌نامه به صورت زیر از هم تفکیک شدند:

- موجودات زنده: انسان، حیوانات و گیاهان؛ موجودات خیالی؛ اشیای بی‌جان؛
- فضا: مکان و زمان؛
- کنش‌ها: فعالیت‌های حسی-حرکتی و وجودی؛

اکنون باید بدانیم این مفاهیم چگونه در قالب صورت‌های زبانی در گویش شیرازی بازنمایی می‌شوند. مقوله‌های شناختی سطح اولیه عبارت‌اند از: ۱. موجودات زنده (/calpoc/: مارمولک)؛ ۲. موجودات خیالی (/lulu/: لولو)؛ ۳. نام‌اندام‌ها (/boɢorne/: حلقوم)؛ ۴. وضعیت جسمی (/bɑk/) و بیماری‌ها (/solfe/: سرفه)؛ ۵. پدیده‌های طبیعی (/alow/: آتش)؛ ۶. گیاهان (/torbize/: تُرب)؛ ۷. اشیای بی‌جان (/ojne/: آینه)؛ ۸. اسباب بازی (/ɑbrak/: تاب)؛ ۹. عناصر معدنی و شیمیایی (/morvɑri/: مروارید)؛ ۱۰. فضاهای درون شهری (/bowkuji/: باباکوهی)؛ ۱۱. شهرها (/tijun/: تَفیهان)؛ ۱۲. زمان (/oɢor/: صبح)؛ ۱۳. کنش‌های انسانی (/ʝɑʝele/: چهار دست و پا راه رفتن کودک)؛ ۱۴. کنش‌های مشترک انسان و حیوان (/hɑcac/: خمیازه)؛ ۱۵. رنگ‌ها (/sorbi/: خاکستری)؛ ۱۶. ویژگی‌ها (/ʃerende/: پاره‌پاره) و رویدادها شامل ۱. روابط خویشاوندی (/hamriʃ/: باجناق)؛ ۲. خوراکی‌ها (/eʃcene/: آب اشکنه) و آشامیدنی‌ها (/ʧoji/: چای)؛ ۳. پوشاک (/ʤilizɢe/: جلیقه)؛ ۴. مشاغل (/orsiduz/: کفاش)؛ ۵. ابزار (/assom/: کفگیر)؛ ۶. مراسم (/ɑrmedɑri/: آرمه‌داری)؛ ۷. بازی‌ها (/ɑgorʝe/: گرگم به هوا) و ۸. درمآنها (/ɑzarʧuve/: آرد و زردچوبه) می‌شود. در مجموع، ۲۴ مقولهٔ شناختی را می‌توان از فرهنگ سپاسدار (۱۳۸۸) استخراج کرد.

۲.۵. مقوله‌های شناختی سطح میانی

روابط معنایی نظیر شمول معنایی، هم‌معنایی، چندمعنایی، تقابل معنایی، جزءواژگی و واحدواژگی بین برخی از مدخل‌های فرهنگ سپاسدار (۱۳۸۸) وجود دارد. شمول معنایی در انواع آش‌های شیرازی مانند آش کارده، آش سبزی، آش اَبودَردا و آش رشته‌ی پَسِ پوی؛ هم‌معنایی در دو واژهٔ /cɑco/ و /dāʧʧi/ هر دو به معنای برادر؛ چندمعنایی واژهٔ /ʧenʝ/ به

معنای منقار، نوک، قله و آغاز؛ تقابل معنایی در دو اصطلاح /cahaʃ ʧojide/ (کنایه از کسی که جرئت حرف زدن ندارد) در مقابل /cahaʃ ɟarm ʃode/ (کنایه از کسی که روی حرف‌زدن افتاده و متوقف نمی‌شود) وجود دارد. عبارت /bande tombun/ جزءواژگی و عبارت /gole cɑtlejt/ رابطهٔ واحدواژگی را بیان می‌کند.

سپاسدار (۱۳۸۸) از گزینش بسیاری از واژه‌ها و اصطلاحات شیرازی به‌دلیل هم‌معنی بودن آنها با واژه‌ها و اصطلاحات فارسی خودداری کرده است. این امر موجب شده تا بسیاری از واژه‌هایی که می‌توانند مبین مقوله‌های شناختی اصلی و زیرمقوله‌های آنها باشند، از دسترس مخاطبان فرهنگ خارج شوند. بسیاری از واژه‌هایی که بازنمایی‌کنندهٔ مفاهیم پایه در این گویش هستند در این فرهنگ غایب‌اند. در نگارش فرهنگ‌های آتی لازم است به ملاحظات مدخل‌گزینی در فرهنگ‌نویسی نوین برای فرهنگ‌های گویشی خاص نیز توجه کرد. غیبت برخی مدخل‌ها در این فرهنگ گویشی راه را بر عملکرد انواع فرایندها در حوزه‌های مفهومی گوناگون می‌بندد. این مسئله خود می‌تواند از زایایی امکانات دستوریِ صورت‌های زبانی در یک زبان یا گویش خاص بکاهد. بنابراین، در مرحلهٔ مدخل‌گزینی برای یک فرهنگ گویشی، توجه به تمام صورت‌های زبانی متناظر با مفاهیم پایه طبق سلسله‌مراتب حوزه‌های مفهومی پیشنهاد می‌شود. پس در تهیهٔ فهرستی از واژگان پایه حتی برای گویش‌های دارای جمعیت کم یا پراکنده، لازم است این فهرست به‌طور نظام‌مند از تمام مقوله‌های شناختی گزینش شود.

فرایندهای مفهومی در سطح ثانویهٔ این سلسله‌مراتب نقش پارامترهایی را ایفا می‌کنند که از طریق آنها می‌توان به روابط بین مفاهیم ساده‌تر پی برد (اشمیت، ۱۹۹۴: ۲۹۰). مفاهیم ساده، طرح‌واره‌های تصویری ذهن ما را شکل می‌دهند و در پسِ فرایندهای پیچیده‌تر پنهان می‌شوند. از این روی، توجه به مقوله‌های هر سه سطح در تدوین واژگان پایه برای هر زبان یا گویش توصیه می‌شود. مقوله‌های شناختی در حوزه‌های مفهومی مختلف در گویش شیرازی را می‌توان در شکل ۳ نشان داد.

در این پژوهش با تکیه بر مفهوم مقوله‌بندی شناختی، پیکرهٔ کوچکی از واژه‌های پایهٔ گویش شیرازی امروز از طریق دو منبع پیکرهٔ متنی و مصاحبه با شش گویشور شیرازی در محدودهٔ سنی ۲۵-۷۵ ساله و باسواد تدوین شد. این پژوهش در مرحلهٔ آغازین فرهنگ‌نویسی با هدف ایجاد پیکرهٔ نوشتاری از نوع مجموعهٔ دادگان همراه با برچسب‌گذاری اجزای کلام و برچسب‌گذاری مقوله‌های شناختی صورت گرفته است.

شکل ۳. مقوله‌های شناختی در سطوح اولیه، میانی و ثانویه در فرهنگ گویش شیرازی

ابتدا فرهنگ سپاسدار (۱۳۸۸) با عنوان «شیرازی: نگاهی به لهجهٔ مردم شیراز» از نظر مفهوم مقوله‌بندی شناختی بررسی شد و تعدادی از واژه‌های پایه برای گویش شیرازی به دست آمد. سپس، نگارنده از طریق انجام مصاحبه با گویشوران و ثبت واژه‌های پایهٔ هم‌معنی با زبان فارسی که در این فرهنگ گنجانده نشده بودند، مجموع دادگان واژه‌های پایه را برای گویش شیرازی امروز فهرست کرد. هم‌چنین، برخی از واژه‌های این فهرست و ارتباط آنها با هم در سطح میانی مقوله‌بندی شناختی از طریق بررسی روابط معنایی بین مدخل‌های فرهنگ به دست آمد.

طبق مدل گاردنفرز (۲۰۲۰)، مقوله‌های شناختی اصلی به دو نوع مقوله‌های عینی و مقوله‌های انتزاعی تقسیم شدند. مقوله‌های عینی شامل اشیاء (objects)، فضا (space)، کنش‌ها (actions) و ابعاد یا ویژگی‌ها (dimensions) و مقوله‌های انتزاعی رویدادها (events) را در بر می‌گیرند. هر مقولهٔ شناختی اصلی از تعدادی زیرمقوله تشکیل می‌شود که مقولهٔ اصلی با حرف بزرگ انگلیسی و زیرمقوله‌های آن با عدد نشانه‌گذاری شدند. به عنوان نمونه، برای مقولهٔ عینی اشیاء حرف O انتخاب و این مقوله به ۹ زیرمقوله تقسیم شد و هر کدام به صورت یک نمایهٔ عددی برای مقولهٔ اصلی برچسب گذاری شدند. زیرمقولهٔ O_6 اشیای بی‌جان است.

جدول ۲. تعداد زیرمقوله‌های اصلیِ شناختی در مجموع دادگان گویش شیرازی

مقوله‌های اصلی	تعداد زیرمقوله‌ها
اشیاء	۹
فضا	۵
کنش	۲
ابعاد	۱۳
رویداد	۱۰

بسامد مقوله‌های واژگانی این پیکره نیز به شرح زیر به دست آمد:

جدول ۳. تعداد و انواع مقوله‌های واژگانی واژه‌های پایهٔ گویش شیرازی

شماره	مقولهٔ واژگانی	تعداد
۱.	ضمایر	۳۶
۲.	اسم	۸۹۹
۳.	صفت	۲۴۴
٤.	مصدر فعل‌های بسیط	۷۷
٥.	قید	۲۸
٦.	حروف	۳۶
	تعداد کل	۱۳۲۰

فعل‌های این فهرست از میان فعل‌های بسیط تک‌واژه‌ای انتخاب شده‌اند و از فهرست کردن فعل‌های چندجزئی و فعل‌های مرکب در این پژوهش خودداری کرده‌ایم. این فعل‌ها در شیرازی بسیار پربسامدند و ساختارهای مختلفی دارند (رحیمیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۵-۶۷). فعل‌های بسیط را می‌توان در فرهنگ به‌صورت سرمدخل و فعل‌های چندجزئی و مرکب را در خردساختار هر مدخل درج و تعریف کرد. این قبیل فعل‌ها را می‌توان در خردساختار سرمدخل‌های فعل، اسم، صفت و حروف اضافه گنجاند. تا حد امکان صفت‌ها و قیدهای ساده و مشتق فهرست شده‌اند؛ اما بیشتر قیدها و برخی صفت‌ها در گویش شیرازی حاصل فرایندهای صرفی تکرار[1] و ترکیب[2] هستند. مقولهٔ واژگانی ضمایر انواع ضمایر شخصی (فاعلی و مفعولی، منفصل و متصل)، ضمایر اشاره، انعکاسی، پرسشی و مبهم را در بر می‌گیرد. در نهایت، حروف شامل حروف ربط، حروف اضافه، حروف شرط، حروف موصولی، حرف تعریف، نشانهٔ مفعولی و نشانهٔ اضافه هستند.

1. duplication
2. compounding

از آنجا که در برچسب‌گذاری این واژه‌ها از دو نوع نشانه‌گذاری استفاده کرده‌ایم، برای یافتن هر واژه در پیکره یا ایجاد ارتباط واژه‌ها با مقوله‌های شناختی آنها از طریق ترکیب‌کردن نشانه‌ها (از چپ به راست) ابتدا مقولهٔ واژگانی و سپس، مقولهٔ شناختی مشخص می‌شود. به عنوان نمونه، NO4 اسم، اشیاء، گیاه و شنبلیله (/ʃamliz/) است و برای سایر واژه‌ها نیز به همین ترتیب عمل کرده‌ایم.

۶. نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف استخراج مجموع دادگان از دو منبع فرهنگ گویشی و مصاحبه برمبنای مفهوم مقوله‌های شناختی صورت گرفت. فهرست واژگان پایه براساس مقوله‌های سطح اولیه فهرستی مشتمل بر ۱۳۲۰ واژه را در بر می‌گیرد. از این فهرست می‌توان در تنظیم پرسشنامه و انجام مصاحبه در مرحلهٔ برنامه‌ریزی برای فرهنگ‌نویسی و انجام مطالعات زبان‌شناسی و گویش‌شناسی استفاده کرد. هم‌چنین، روابط معنایی در سطح میانی بین مدخل‌های واژه‌نامه و اصطلاحات در فرهنگ سپاسدار (۱۳۸۸) بررسی شدند و نمونه‌هایی از هرکدام ذکر شد. این روابط ارتباط زیربنایی مفاهیم پایه را در گویش شیرازی نشان دادند.

به منظور انجام پژوهش‌های زبان‌شناختی، واژه‌های هم‌معنا نیز در این فهرست گنجانده شده‌اند. مطالعه و تدوین واژه‌های پایه با رویکرد درزمانی می‌تواند میزان قرض‌گیری این واژه‌ها را در این گویش در بازه‌های زمانی مشخص نشان دهد.

تاکنون گردآوری و تألیف فرهنگ‌ها و واژه‌نامه‌ها در این گویش اغلب به صورت شخصی و سنتی صورت گرفته است. از این‌رو، انجام پژوهش‌های زبان‌شناختی نظریه‌محور در بخش تدوین پیکره‌های گویشی مبتنی‌بر داده‌های تجربی و به‌کارگیری راهبردهای فرهنگ‌نویسی نوین در تدوین فرهنگ گویشی برای گویش شیرازی، تدوین پیکره‌های متنی بزرگ، بررسی فرایندهای مفهومی استعاره و مجاز در ضرب‌المثل‌های شیرازی، بررسی معنای مرکزی و معنای شعاعی واژه‌ها در این گویش پیشنهاد می‌شود.

منابع

حسابی، اکبر. (۱۳۹۶). مقوله‌های شعاعی اندام‌های حوزهٔ سر: بررسی‌ای شناختی. *زبان‌پژوهی*. س۹، ش۲۴، ۸۷-۱۰۹.

حضرتی، یوسف؛ یوسفی‌راد، فاطمه؛ روشن، بلقیس و محمدرضا احمدخانی. (۱۳۹۴). بررسی چندمعنایی در زبان ترکی آذربایجانی در چارچوب معنی‌شناسی شناختی فعل دیداری /görmək/ (دیدن). *پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبانهای خارجی*. س۵، ش۲، ۲۴۳-۲۶۷.

راسخ‌مهند، محمد. (۱۳۸۶). اصول و مفاهیم بنیادی زبان‌شناسی شناختی، *بخارا*، ش ۶۳، ۱۷۲-۱۹۱.

راسخ‌مهند، محمد و مونا شمس‌الدینی. (۱۳۹۱). طبقه‌بندی معنایی اصطلاحات فارسی از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی. *ادب پژوهی*. ش ۲۰، ۱۱-۳۲.

رضویان، حسین و معصومه خانزاده. (۱۳۹۳). چندمعنایی حرف اضافهٔ به در زبان فارسی با رویکرد معنی‌شناسی شناختی. *مطالعات زبان و گویش‌های غرب ایران*. دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی کرمانشاه، س۲، ش ۷، ۵۷-۷۹.

سپاسدار، محمود. (۱۳۸۸). *شیرازی: نگاهی به لهجهٔ مردم شیراز*، تهران: آوند اندیشه.

سبزعلیپور، جهاندوست و سیده فاطمه نیک گهر. (۱۳۹۳). فرهنگ‌نگاری گویشی (مطالعهٔ موردی: بررسی فرهنگ‌نگاری در گیلکی). زبان‌پژوهی. س ۶، ش۱۱، ۶۵-۹۶.

صفایی‌قلاتی، مهدی؛ کرد زعفرانلو کامبوزیا، عالیه؛ آقاگل‌زاده، فردوس؛ گلفام، ارسلان و حیات عامری. (۱۳۹۲). نسبت طرح‌واره در عصب‌شناسی شناختی با طرح‌وارهٔ کانتی. *تازه‌های علوم شناختی*. س۱۵، ش۳، ۵۱-۷۲.

صفوی، کورش. (۱۳۸۵). *آشنایی با معنی‌شناسی*، تهران: پژواک‌کیوان.

عباسی، زهرا. (۱۳۹۷). تلاقی زبان‌شناسی شناختی و پارمیولوژی: جهانی بودن و تنوع در تفسیر ضرب‌المثل‌های زبانهای مختلف. *فرهنگ و ادبیات عامه*. س ۶، ش۲۳، ۲۷-۶۰.

قطره، فریبا. (۱۳۸۶). نقش زبان‌شناسی در فرهنگ‌نویسی امروز. *فرهنگ‌نویسی*. س ۱، ش ۱، ۶۸-۹۴.

قنبریان، تینا. (۱۳۹۸). تعریف‌نگاری فعل و زبان‌شناسی شناختی: مطالعهٔ موردی فعل افشاندن. زبان‌پژوهی. س۱۱، ش۳۲، ۱۷۹-۲۰۸.

کاویانی، حسین؛ موسوی، اشرف سادات و ارسلان گلفام. (۱۳۸۶). کاوش در واژه‌های روان‌شناختی (هیجان، شناخت، آسیب‌شناسی، درمان و شخصیت) در لغت‌نامه (فرهنگ)های زبان فارسی. زبان و *زبان‌شناسی*. س ۳، ش (پیاپی ۵)۵، ۸۹-۱۰۲.

مهرابی، معصومه و آرمان ذاکر. (۱۳۹۵). تغییرات معنایی و مفهوم‌سازی‌های فرهنگی نام‌اندام دست در جزء اول اسامی مرکب زبان فارسی در قالب زبان‌شناسی شناختی-فرهنگی. *جستارهای زبانی*. س ۷، ش ۶، پ۳۴، ۲۲۵-۲۵۳.

Anonby, E.; Asadi, A. & Nikravan, P. (2018). *Concept List Anonby 2018 1500 (Concept pupil (of eye) in [English] and [Persian] for the Atlas of the Languages of Iran project)*. https://concepticon.clld.org/values/Anonby-2018-1500-10.

Atkins, S.; Fillmore, Ch. & Johnson, Ch. (2003). Lexicographic Relevance: Selecting Information from Corpus Evidence, *International Journal of Lexicography*, Volume 16, Issue 3, September 2003, Pages 251–280, https://doi.org/10.1093/ijl/16.3.251.

Calude, A. & M. Pagel. (2014). *Frequency of Use and Basic Vocabulary*, Book Chapter: Multilingual Cognition and Language Use. Processing and typological perspectives, John Benjamins Publishing Company, USA.

Croft, W. & D. Cruse. (2004). *Cognitive Linguistics*, Cambridge University Press, https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864.

Csabi, S. & Z. Kövecses. (2014). Lexicography and Cognitive Linguistics, *Spanish Journal of Applied Linguistics*, 27: 1, 118-139. https://doi.org/10.1075/resla.27.1.05kov.

Evans, V. & M. Green. (2006). *Cognitive Linguistics*, Edinburg University Press.

Gao, J. (2013). Basic cognitive experiences and definitions in the Longman Dictionary of Contemporary English, *International Journal of Lexicography*, Volume 26, Issue 1, March 2013, Pages 58–89, https://doi.org/10.1093/ijl/ecs01۴.

Gärdenfors, P. (2020). Primary Cognitive Categories Are Determined by Their Invariances, *Frontiers of Psychology*. 11:584017, Pp: 1-11. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.584017.

Knowles, F. (1993). Reviews: The lexical foundation of Russian-A multi-aspect learner's dictionary) Russki Yazyk, by Morkovkin, V. & et. al. 198۴, 1168 pp, *International Journal of Lexicography*, Volume 6, Issue 1, Pages 50-70, https://doi.org/10.1093/ijl/6.1.50.

Lakoff, G. and M. Johnsen. (2003). *Metaphors we live by.* London: The university of Chicago press.

Landau, S. (1984). *The Art & Craft of Lexicography*, The Scribner Press, New York.

Langacker, Ronald W. (1987), *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol, 1: Theoretical Prerequisizes, Stanford: Stanford University Press.

Lingzhen, D. & H. Yanyan. (2020). The Application and Effectiveness of Prototype Theory in The New Oxford English-Chinese Dictionary, *International Journal of Lexicography*, Volume 33, Issue 3, September 2020, Pages 288-305, https://doi.org/10.1093/ijl/ecaa002.

List, J.; Rzymski, Ch.; Greenhill, S.; Schweikhard, N.; Pianykh, K.; & et. al. (eds.) (2021). Resource for the Linking of Concept Lists. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Available online at https://concepticon.clld.org.

List, N. (2021). How can we investigate ancient Greek categories without the influence of our own? Exploring kinship terminology using word2vec, *International Journal of Lexicography*, 2021; https://doi.org/10.1093/ijl/ecab023.

Lu, H. & X. Wei. (1990). Structuring Polysemy in English Learners' Dictionaries: A Prototype Theory-Based Model, *International Journal of Lexicography*, Volume 32, Issue 1, March 2019, Pages 20-37, https://doi.org/10.1093/ijl/ecy018.

Lu, H.; Zhang, Y. & X. Hao. (2020). The Contribution of Cognitive Linguistics to the Acquisition of Polysemy: A Dictionary Entry-Based Study with Chinese Learners of English, *International Journal of Lexicography*, Volume 33, Issue 3, September 2020, Pages 306-336, https://doi.org/10.1093/ijl/ecaa007.

Miller, G. (1990). Nouns in WordNet: A Lexical Inheritance System, *International Journal of Lexicography*, Volume 3, Issue 4, Winter 1990, Pages 245-26۴, https://doi.org/10.1093/ijl/3.۴.2۴5.

Nunberg, G; Sag, I. A & Wasow, T (1994), "Idioms", Language, 70:491-534. Ortony, A (1975), "Why metaphors are necessary and not just nice", *Educational Theory*, 25: 45-53.

Palmer, G. (1996). *Toward a Theory of Cultural Linguistics*, University of Texas Press, USA.

Saeed, J. (2016). *Semantics*, 4th Ed., Wiley Blackwell, UK.

Schmid, H. (1996). Basic level categories as basic cognitive and linguistic building blocks, Book Chapter, Lexical Structures and Language Use, Editors: Edda Weigand, Franz Hundsnurscher, *Proceedings of the International Conference on Lexicology and Lexical Semantics, Münster,* September 13-15, 1994, Vol. I, Publisher: Niemeyer.

Talmy, L. (2019). 1. *Cognitive Semantics: An overview. In C. Maienborn*, K. Heusinger & P. Portner (Ed.), *Semantics-Theories* (pp. 1-28). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton; https://doi.org/10.1515/9783110589245-001.

Tyler, Andrea & Vyvyan Evans (2003). Reconsidering Prepositional Polysemy Network: The Case of Over. In: B. Nerlich, Z. Todd, V. Herman & D. D. Clark (Eds.), *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*, (pp. 95-159). Berlin: Mouton de Gruyter.

Ungerer, F. & H. Schmid. (2006). *An Introduction to Cognitive Linguistics*, 2nd Ed, Pearson & Longman, UK.

Whitcut, J. (1988). Lexicography in Simple Language, *International Journal of Lexicography*, Volume 1, Issue 1, Spring 1988, Pages 49-55, https://doi.org/10.1093/ijl/1.1.49.

استناد به این مقاله: نورنمائی، مریم. (۱۴۰۴). استخراج مجموع دادگان گویش شیرازی: رویکردی شناختی. *زبان و زبان‌شناسی*، ۲۱(۴۲)، ۲۵۷- ۳۸۴.

doi: 10.30465/lsi.2026.47515.1722